

BIBLICUM ŚLĄSKIE

KURS ZASADNICZY

Wykład XVIII - Geneza, historia, kontekst kulturowy Księgi Kapłańskiej cz. II

3. Kontekst kulturowy

Księga Kapłańska charakteryzuje się bardzo technicznym i specjalistycznym językiem oraz precyzyjną wiedzą w materii, o której traktuje. Mimo to całość prezentuje się bardzo fragmentarycznie i wiele szczegółowych kwestii kultowych nie znajduje tu swej pełnej wykładni. Doczekają się one wyjaśnienia dopiero w późniejszych traktatach Miszny (II-III wiek po Chr.) oraz Talmudzie Palestyńskim i Babilońskim (V-VI wiek po Chr.). Dzieło nie jest więc przeznaczone wyłącznie dla kapłanów czy personelu świątynnego (lewici), ale dla ogółu, dla każdego Izraelity. Jest swego rodzaju niezbędnym kompendium na temat życia codziennego, tak w wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym. Styl w obu częściach księgi (Kpł 1-16 P^s; Kpł 17-26 H) jest na tyle precyzyjny, na ile wymaga tego ich zasadniczy cel. Autorzy dążą do jak najlepszego zdefiniowania tego, co i jak należy przestrzegać i praktykować. Precyzja języka ma więc na celu ominięcie wszelkiego błędu, który mógłby wynikać z niedostatecznie jasnego sformułowania. Nie brak tu także ostrzeżeń i zachęt do takiego właśnie, a nie innego praktykowania podanych zasad. Zwykle pojawiają się one jako konkluzje, rzadziej zaś jako wprowadzenie (por. Kpł 11,44-45; 18,1-3.4-5.24-30; 19,1; 20,7.26; 22,31-33). Wielka, finalna egzorta znajduje się także na końcu księgi (Kpł 26). Typowa formuła w takich upomnieniach odwołuje się do Boga - źródła wszystkich tych zasad: „Ja jestem Jahwe, wasz Bóg”, „Ja jestem Jahwe” lub „Ja jestem Jahwe, który was uświęca” (poza Kpł 19 por. 11,44-45; 18,1-5.30; 20,7-8.24.26 itd.).

Księga Kapłańska jest przede wszystkim zbiorem przepisów, praw i rytuałów, które były istotne z punktu widzenia judaizmu okresu powygnaniowego. Zostały one zebrane w kilku blokach tekstowych, ułożonych według określonego kryterium. Izrael prezentuje się w tej księdze jako społeczność teokratyczna, która uświęca się poprzez kult sprawowany w Namiocie Spotkania, a ten reprezentuje „przyszłą” świątynię. Podstawowe elementy literackie, które umożliwiają strukturyzację księgi, a zarazem wydobyć zawartą w niej przewodnią ideę teologiczną, są cztery i wynikają z samego stylu wypowiedzi. Mamy więc tu prawa, opowiadania, parenezy i formuły wprowadzające. Dominujące są **prawa**. W części pierwszej (Kpł 1-15) przeważają rytuały prezentowane zarówno w formie przepisów jak i opisów. Wbrew pozorom przeznaczone są one nie tylko dla kapłanów, ale i świeckich (Kpł 10,11). W drugiej części, określanej mianem Kodeksu Świętości (Kpł 17-

26) przeważają z kolei prawa typu apodyktycznego i kazuistycznego. **Opowiadania** zawarte w Księdze Kapłańskiej są nieliczne. Pojawiają się zasadniczo w trzech miejscach: Kpł 8-10; 16; 24,10-23. Właściwie tylko te zawarte w Kpł 8-10 są *sensu stricte* narratywne. Kpł 16 stanowi raczej połączenie stylu narratywnego z opisem rytuału i przepisami natury prawnej. Kpł 24,10-23 ma natomiast cechy midraszu, a narracja ogranicza się tu zasadniczo do kilku wierszy (ww. 10-14.23). Jej celem jest obramowanie i interpretacja przepisów zawartych w centrum perykopy (ww. 15-22). **Pareneza**, czyli zbiór praw regulujących relacje społeczne i nadający kształt tożsamości Izraela, ogranicza się do Kpł 18-26 (pot. jednak też Kpł 11,44-45). Oprócz tonu moralizatorskiego, typowego dla tego stylu wypowiedzi, pojawiają się tu formuły dotyczące Jahwe (Kpł 18,5.6.21.30), odniesienia do świętości (Kpł 19,2; 20,7.8.24; 21,6.15) i konieczności przestrzegania przykazań. Z reguły wypowiedzi parenetyczne formułowane są w drugiej osobie liczby mnogiej (Kpł 18,2-5.24-30) i pozostają w ścisłym związku z prawami (Kpł 18,6-23). Ton zachęty jest bardzo osobisty (Kpł 18,4.26.30; 19,19.37), często pojawiają się odniesienia do doświadczenia historycznego, zwłaszcza związanego z pobytem i wyjściem z Egiptu (Kpł 18,3; 19,34-36; 22,33; 23,43; 25,38.42.55; 26,13.45). Księgę charakteryzują wreszcie także liczne **formuły wprowadzające**, które rozsiane są na całej jej przestrzeni. Zwykle dominuje w nich czasownik *mówić*. Wspomniane formuły wprowadzają z zasady mowę Boga lub Mojżesza. Klasyczne sformułowanie brzmi: *i rzekł Jahwe do Mojżesza*. Powraca ona dwadzieścia siedem razy na przestrzeni całej księgi (Kpł 4,1; 5,14.20; 6,1.12.17; 7,22.28 itd.). Jedynie w sekcji dotyczącej oczyszczeń rytualnych (Kpł 11-15) dodane są tej formule słowa: *i do Aarona* (Kpł 11,1; 13,1; 14,33; 15,11). W Kpł 10,8 Jahwe zwraca się nawet wyłącznie do niego. Ten typ wprowadzeń jest charakterystyczny nie tylko dla Księgi Kapłańskiej, ale także dla całej tradycji kapłańskiej. Dzięki nim to, co w przeważającej części jest zbiorem rytuałów i przepisów, nabiera tonu narratywnego, a Jahwe staje się głównym bohaterem księgi.

Według M. Notha księga jest zbiorem różnych przepisów rytualnych, które zostały zebrane i połączone razem za pomocą wspomnianych powyżej formuł. Wielu badaczy postrzega jednak księgę jako zwarty i koherentny tekst literacki. W związku z tym proponuje się postrzegać ją jako tzw. *strukturę kolistą*, opartą na chiasmie. Kpł 19 i 26 spełniają tu rolę rdzenia dla całej księgi (por. Kpł 1-7 → Kpł 25; Kpł 10 → 24; Kpł 19 → 26). Zarzut, który można postawić tej propozycji, to dość duża arbitralność w charakterystyce poszczególnych rozdziałów, które wzajemnie się sobie przyporządkowuje. Inna propozycja z kolei, jako pryncypium podziału, przyjmuje rozróżnienie pomiędzy narracją (N) i prawem (L - *lex*). Wyróżnia w ten sposób siedem części: Kpł 1-7 (L); 8-10 (N); 11-15 (L); 16 (N); 17,1-24,9 (L); 24,10-23 (N); 25-27 (L). Biorąc pod uwagę kryteria topograficzne można księgę podzielić także na dwie zasadnicze części (1-24/25-27). Począwszy od Kpł 1,1 Jahwe przemawia do

Mojżesza w Namiocie Spotkania (por. Wj 33,7-11; 40,34-35). Natomiast począwszy od Kpł 25,1 (por. Kpł 26,46; 27,34) miejscem rozmowy jest ponownie góra Synaj. Zmiana scenerii ma prawdopodobnie na celu zaakcentowanie większego znaczenia spraw poruszanych w części drugiej. Mając z kolei na uwadze tematykę dominującą w poszczególnych częściach dzieła, można wyróżnić sześć sekcji: prawa dotyczące ofiar i darów (Kpł 1-7); poświęcenie kapłanów i pierwsze złożone przez nich ofiary (Kpł 8-10); prawa dotyczące czystości rytualnej (Kpł 11-15); temat Dzień Pojednania – *jôm hakkippurîm* (Kpł 16), prawa dotyczące uświęcania (Kpł 17-26); prawo odnoszące się do składania ślubów (Kpł 27). Struktura księgi może zostać oparta także na różnicach lingwistycznych. Sekcja poświęcona ofiarom (Kpł 1-7) traktuje najpierw (Kpł 1-3) o trzech zasadniczych typach tych ofiar. Tak więc opisuje się kolejno zasady składania ofiary *całopalnej*, *pokarmowej* i *biesiadnej*. W drugiej kolejności (Kpł 4-5) mowa jest o ofiarach *za grzechy* i *ofiarach zadośćczyniących*. Istotą w tym wypadku jest idea przebaczenia i pojednania. Stosowane tu określenie *bląd* (Kpł 4,2.22.27; 5,11.18), pozwala uściślić sytuację, w której należy składać ten typ ofiar. Chodzi o nieświadome przekroczenie prawa Bożego, różne od świadomych przekroczeń zapisanych w nich zasad. Przepisy z Kpł 6-7 dotyczą w sposób szczególny kapłanów i zawierają detale dotyczące administrowania systemem ofiarniczym oraz przydziałów należnych ze składanych ofiar. Podobnie jak w dwóch poprzednich sekcjach wymienia się pięć ofiar, ale w nieco zmienionej kolejności (ofiary biesiadne znajdują się na końcu). Rozdział 7 zawiera ponadto wskazania dotyczące sposobu obchodzenia się z tłuszczem i krwią (Kpł 7,22-27) oraz podsumowuje kwestie części należnej kapłanom (Kpł 7,29-33). Sekcję tę zamyka typowe podsumowanie (Kpł 7,37-38).

Kpł 8-10 jest sekcją typowo narracyjną. Po prezentacji typów, sposobów i okoliczności składania ofiar, opisany jest teraz rytuał wyświęcania na kapłanów (Kpł 8), który stanowi wypełnienie instrukcji z Wj 29. Aaron już jako pełnoprawny kapłan składa następnie pierwsze ofiary za siebie (Kpł 9,5-14), a następnie za lud (Kpł 9,15-21). Zaznacza się, że zostają one przyjęte przez Jahwe (Kpł 9,22-24). Tym razem na pierwszym miejscu wymienione są ofiary za grzechy. W dalszej części (Kpł 10) opowiada się o próbie złożenia przez synów Aarona: Nadaba i Abihu ofiary niezgodnej z prawem i karze, jaka ich za to spotkała (Kpł 10,1-5). To wymowne ostrzeżenie przed naruszaniem obowiązujących ścisłych zasad kultowych. Końcowa część tej perykopy poświęcona jest ponownie przepisom regulującym rytuał ofiarniczy (Kpł 10,6-20). Wydarzenie to staje się okazją do wprowadzenia w Kpł 10,11 przeciwstawienia pomiędzy *sacrum* i *profanum*. Będzie ono stanowić podstawową kategorią w następnej sekcji, poświęconej czystości rytualnej (Kpł 11-15).

Przepisy dotyczące tej czystości mają następującą kolejność: podział na zwierzęta czyste i nieczyste w sensie kultowym (Kpł 11,1-23), zaciąganie

nieczystości poprzez kontakt z padliną (Kpł 11,24-45), usuwanie nieczystości wynikających z połogu (Kpł 12), nieczystość wynikająca z pewnego rodzaju chorób skóry (Kpł 13,1-44) i zasady zachowania się chorych (Kpł 13,45-46), problem trądu na tkaninach i skórach oraz zasady postępowania w takich sytuacjach (Kpł 13,47-59), kapłański rytuał oczyszczenia (Kpł 14,1-32), trąd w domu (Kpł 14,33-53). Sekcje kończy ponownie charakterystyczne podsumowanie (Kpł 14,54-57). Kpł 15 zawiera przepisy dotyczące zaciągania nieczystości z powodu wycieków z organów seksualnych u mężczyzn i kobiet.

Serce Księgi Kapłańskiej to rozdział 16. Stanowi on zamkniętą w sobie całość i zawiera opis rytuału Dnia Pojednania (Kpł 16,1-28: *jom kippur*) oraz ogólne przepisy dotyczące innych świąt (Kpł 16,29-34). Celebracja Dnia Pojednania to podwójny ryt oczyszczenia świątyni i ludu. Ma on charakter pomostowy pomiędzy sekcją dotyczącą oczyszczeń (Kpł 11-15) i Kodeksem Świętości (Kpł 17-26). Wielu badaczy zauważa, że istnieje także ścisły związek pomiędzy Kpł 16 i 17. Czystość rytualna i świętość ludu, to naturalne wymogi będące konsekwencją zbudowania świątyni i inauguracji sprawowanego w niej kultu.

Kodeks Świętości ma swoją własną specyfikę. Jest drugim po Kodeksie Przymierza (Wj 20-23) zbiorem prawnym Pięcioksięgu i choć poprzedza Kodeks Deuteronomistyczny (Pwt 12-26), to stanowi zarazem najmłodszy zbiór praw, aktualnych dla czasów, gdy powstawał Pięcioksiąg. Czas ten nazywa się często okresem Drugiej Świątyni, gdy po powrocie do swojej ojczyzny, Izraelici odbudowali zburzoną przez Babilończyków siedemdziesiąt lat wcześniej świątynię. Nowa perska władza, choć nie bez perturbacji, umożliwiła im dokonanie tego dzieła. Pozbawiony tradycyjnych struktur (brak króla i niezależności państwowej), naród wybrany zaczął tworzyć społeczność teokratyczną, skupioną wokół sanktuarium w Jerozolimie. Jej tożsamość odtąd stanowić miało przestrzeganie Prawa Bożego. Tożsamość ta wymagała w tym okresie jednak radykalnej rekonstrukcji. Zaczęto ją odbudowywać w oparciu o ścisłą relację z Bogiem Izraela w różnych formach kultu oraz w oparciu o odmienne w stosunku do innych nacji zwyczaje w życiu osobistym. Wzorem do naśladowania i podstawowym kryterium w wymaganym stylu życia stała się świętość na wzór świętości Boga. Od strony literackiej, traktujących o tych zagadnieniach tzw. Kodeks Świętości, jest sekwencją połączonych ze sobą typowych wprowadzeń oraz praw i wypowiedzi parenetycznych. Można go podzielić na dwie symetryczne części: Kpł 17,1-22,23 i 23,1-25,55. Ich podsumowanie znajduje się w Kpł 26,1-2. Wspomina się tu najpierw podstawowym kryterium teologiczne dla części pierwszej, jakim jest szacunek wobec świętości (Kpł 26,2aB), a potem mowa jest o przestrzeganiu szabatu (Kpł 26,2aA), podstawowym wymogu z czasów tzw. Drugiej Świątyni. Akcent pada tu zatem na świętość czasu i przestrzeni. Reprezentatywne dla tych dwóch rzeczywistości są szabat i świątynia.

Podsumowanie

Księga Kapłańska powstała w środowisku zainteresowany kultem. Jej przesłanie nie ogranicza się jednak do kapłanów czy niższego personelu świątynnego. Odnosi się ono także do każdego Izraelity. Wymóg świętości obejmuje sobą bowiem nie tylko sferę kultu, ale poszerza się także na wszystkie aspekty życia pobożnego Izraelity.